
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2014 (год. XXIII), ISSN 2367-8585

СЪОБЩЕНИЯ

Владислав Маринов

ЗА НЕТОЧНОТО ОТРАЗЯВАНЕ НА КРАЕСЛОВНИТЕ МЕКИ СЪГЛАСНИ НА БРЕГОВСКИЯ ВЛАШКИ ГОВОР В ATLAS LINGUISTIC ROMAN

Vladislav Marinov

ON THE INCORRECT REPRESENTATION OF WORD-FINAL SOFT CONSONANTS OF THE WALACHIAN DIALECT OF BREGOVO IN THE ATLAS LINGUISTIC ROMAN

В изследването се проследяват причините за разнообразието от знаци, с които се представят краесловните меки консонанти с Румънския лингвистичен атлас. Сравняват се лексикални форми, записани в началото на XX в. в гр. Брегово (Видинско) от членовете на румънската експедиция, със съвременното състояние на влашкия диалект в крайния български Северозапад.

Ключови думи: *меки консонанти, бреговски влашки говор, корелация твърдост-мекост*

This paper offers an account of the various causes for the variety of symbols used in the representation of word-final soft consonants in the Romanian Linguistic Atlas. Comparison is drawn between lexical forms as recorded by members of a Romanian research team in the beginning of the 20th century in the town of Bregovo (Vidin region) and current forms used in the Walachian dialect spoken in the far North-West of Bulgaria.

Keywords: *soft consonants, Walachian dialect of Bregovo, hard – soft correlation*

Диалектът на гр. Брегово (Видинско) е единственият влашки говор на територията на България, който е отразен в Румънския лингвистичен атлас (1938; 1942). Атласът се състои от два тома: ч. 1. (1938) – *Части на човешкото тяло и болести (Părțile corpului omenesc și boalele lui)*; ч. 2. (1942) – *Семейство, раждане, кръщение, детство, сватба и смърт (Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea)*. И двете части са изработени от проф. Север Поп под ръководството на проф. С. Пушкарю. Материалът е събиран през първата половина на ХХ в., за което говорят редица форми, които днес отсъстват в говора. В Увода се обръща внимание на начина на отразяване на диалектните думи, който невинаги съвпада с традиционния. Става дума за т. нар. осредняване на вариантите, при което авторите съобщават, че се дава само един от тях, по авторска преценка, който е приет за репрезентативен. Атласът е изпълнен по едни от най-ранните системи на лингвистичната география от времето на Жилерон, като до всеки пункт, означен с номер, графично се изписва и диалектната форма, т.е. той не е нито точков, нито цветен, нито ареален чрез заливки (като Българския диалектен атлас. Обобщаващ том, 2001). От една страна, избраният начин е по-малко изразителен, но от друга – донякъде спомага за решаване на проблемите, поставени като тема на тази работа, тъй като с помощта на фонетичната транскрипция, макар и недокрай проведена, има и отношение към фонетичния вид на формите.

Пунктовете извън територията на Румъния са 31 (4 в бивша Югославия; 1 в България; 2 в Унгария; 4 в бившия СССР и т.н.). Изследвани са и отделни селища, населени с арумъни.

Моите наблюдения за наличието и характера на краесловните меки съгласни в съвременния бреговски влашки диалект¹ напълно съвпадат с наблюденията за краесловни² меки съгласни в целокупния румънски език (книжовен и диалектен) на фонетик и фонолог акад.

---

¹ В основата си това е румънски диалект (вер. мунтенски), но с множество български елементи. Използва се предимно от по-възрастното поколение в делничните разговори (вж. по-подробно Маринов 2008).

² Същият проблем съществува и при определяне на характера на средисловните меки консонанти, които в румънски се отбелязват като съчетания с дифтонгите ea и по-рядко с ia, но тук този проблем не се разглежда.

Емил Петрович. *Задачата* на това изследване е да внесе корекции върху представения в Атласа влашки диалектен материал от гр. Брегово (Видинско).

В румънската диалектология съществуват две основни концепции за характера и дистрибуцията на меките съгласни в краесловие. Най-ярък представител на първата е именно акад. Емил Петрович, а на втората – акад. А. Росети.

Според привържениците на *първата концепция* меките съгласни като фонемни участват в корелацията *твърдост~мекост*, която се е появила в румънски в резултат на контактите с българския език. Тази корелация има уникален характер, тъй като отсъства в другите романски езици (там битуват консонантни системи с наличие на самостоятелен палатален ред).

По произход очевидно меките съгласни в румънски (и съответно в бреговския влашки диалект), както и в българския език, са свързани с *и*-образна артикулация, която в историческия развой става диференциален признак на предходната съгласна, т.е. предхождащият консонант от фонологично твърд се е превърнал във фонологично мек – явление, добре познато от славянската, и по-точно от българската историческа фонетика, отразяваща процесите от края на старобългарския период след изпадане на слабата предноезична гласна *ѣ*.

Според представителите на *втората концепция*, особено в краесловие, неудареният слаб вокал *i* след консонант продължавал да съществува в „афоничен (беззвучен)“ вид като самостоятелен звук/фонема (?) – нещо, което е парадоксално, тъй като вече т.нар. полугласната *й* не може да бъде произнесена самостоятелно, а още по-малко след консонант. Още по-малко бихме възприели дефинирането на тази „фонема“ като беззвучна и глуха, тъй като за релевантна характеристика на всички вокали се приема максималната звучност, въз основа на която гласните се различават както от сонорите, така и от шумовите консонанти. За да бъде избегната тази очевидна контрадикция, поддръжниците на втората концепция нарочно използват различни графични начини, като изписват „*i*-елемента“ вдясно и горе над консонанта (самостоятелно или в комбинация с други диакритични знаци), напр. *bătrînⁱ*, *lupⁱ*, *întrebⁱ*, *coborⁱ* и т.н. В изследвания румънски диалектен атлас системата, чрез която

се отбелязва мекостта в бреговския говор, е още по-усложнена с множество знаци, които затрудняват възприемането на мекостта като единно явление с консонанта.

Втората концепция за румънския език очевидно е изградена в резултат на самозаблуждение, получено от сравнението, което се извършва с други романски езици, където няма меки (палатализирани) фонемни или пък авторите ѝ съвсем съзнателно правят опити да представят румънската мекостна консонантна система като различна от славянската (българската).

Това води до неточно отбелязване в Атласа на меките краесловни съгласни във фоно-морфологична позиция (мн. ч. на същ. им. и при глаголните окончания във фонетичната транскрипция на примери от гр. Брегово (пункт 857 в Атласа).

1. Сонори:

Сонор р'

sudorⁱ (всъщност *судор*) – ‘пот’ – мн. ч. (к. 4, рум. *sudoare*, фр. *sueur*)³; **crer**ⁱ (*крейер*) – ‘мозък’ – мн. ч. (к. 13, рум. *creieri*); **urdor**ⁱ (*урдор*) – ‘гурел’ – мн. ч. (к. 15, рум. *urdori*); **cașur**ⁱ (*кашур*) – ‘рана на устната’ – мн. ч. (к. 27, рум. *zăbală*); **limburușur**ⁱ (*лимбурушур*) – ‘мъжец’ – мн. ч. (к. 33, рум. *omușor*); **gîtur**ⁱ (*гътур*) – ‘врат’ – мн. ч. (к. 35 рум. *gât*); **tăptur**ⁱ (*ментур*) – ‘гърди’ (к. 39, рум. *piept*); **fter**ⁱ (*фтер*) – ‘жлъчка’ – мн. ч. (к. 47, рум. *fiere*); **subțuor**ⁱ (*субцуор*) – ‘подмишница’ – мн. ч. (к. 54, рум. *subsuoară*); **ma ia fiuor**ⁱ (*мъ_йа_фиор*) – ‘обземат ме тръпки’ (к. 100, рум. *mă înfior*); **docor**ⁱ (*доктор*) – ‘доктор’ – мн. ч. (к. 108, рум. *medic*); **ver**ⁱ (*вер*) – ‘братовчед’ – мн. ч. (к. 173, рум. *văr*); **ver**ⁱ **buń**⁴ (*вер_бун*) – ‘първи

³ На всяка карта в Атласа са посочени румънската и френската дума. Там, където обяснението е по-сложно, има и рисунка на реалитета. Тук на първо място привеждам диалектната форма такава, каквато е представена в Атласа, след това – съвременния ѝ облик в бреговския влашки диалект, значението на думата, номера на картата и накрая румънската дума. Няма да посочвам и френския превод, тъй като не е в пряка връзка с това изследване. Формите във влашкия диалект в България са представени на кирилица, за да се различават от формите в румънския книжовен език.

⁴ Означава чистия палатал **н** от автономния палатален ред.

братовчед' – мн. ч. (к. 175, рум. *văr primar*), **tinăr**ⁱ (*тинер*') – 'младеж'/ 'млад' – мн. ч. (к. 179, рум. *tânăr*); **ursător**ⁱ (*урсътор*') – 'орисник' – мн. ч. (к. 241, рум. *ursitori*); **ġinġer**ⁱ (*џинер*') – 'младоженец'/ 'зет' – мн. ч. (к. 256, рум. *mire*); **tinġri**ⁱ (*тинер*') – 'млади' / 'младоженци' (к. 258, рум. *miri*); **nuror**ⁱ (*нурор*') – 'снаха' – мн. ч. (к. 260, рум. *noră*); **omor**ⁱ (*омор*') – 'убивам' – 2л. ед. ч. (к. 289, рум. *eu omor*). Броят на случаите със сонор **p**' в Атласа е 20.

Сонор **н**'

Краесловният мек сонор **н** в Атласа е отбелязан по два начина, което всъщност отговаря на два различни исторически периода в неговия развой: като чист палатал от палаталния ред на общорумънския език като романски (**ń**) и като *палатализирано н*' (но като фонема) от мекостната корелация. Независимо от графичните означения и в двата случая е налице *мека краесловна фонема*, но все пак по-близо до истината е първият начин на отбелязване, без допълнителни „полувокали“, поставени високо вдясно след консонанта.

Знак **ń** се открива в следните 4 карти: **mń** (*мън*') – 'ръка' – мн. ч. (к. 49, рум. *mână*); **veri buń** (*вер*' *бун*') – 'първи братовчед' – мн. ч. (к. 175, рум. *văr primar*); **uámiń** (*уамин*') – 'мъж' – мн. ч. (к. 188, рум. *om*); **fiń** (*фин*') – кумец – мн. ч. (к. 218, рум. *fin*).

А странната комбинация от силно мекия палатал **ń** и елемента **i** е използвана в 2 карти: **zdraviń**ⁱ (*здравън*') – 'здрав' – мн. ч. (к. 132, рум. *sănătos*); **creştiń**ⁱ (*крештин*') – християнин – мн. ч. (к. 214, рум. *creştin*).

Сонор **л**'

Палатализираната фонема **л**' е регистрирана от авторите на Атласа в 3 случая: **ptel**ⁱ (*птел*') – 'кожа' – мн. ч. (к. 3, рум. *piele*); **kial**ⁱ (*к'ал*') – 'келяв' – мн. ч. (к. 12, рум. *chel*); **fiul**ⁱ (*фиул*') – 'момче', 'син' – мн. ч. (к. 187, рум. *fecior*).

Сонор **м**'

Сонорът **м**' в Атласа е отбелязан само на карта 154 във формата **mum**ⁱ (*мум*') – 'майка' – мн. ч. (к. 154, рум. *tată*).

2. Звучни съгласни:

Консонант *в*'

Записан е само в един случай в Атласа, и то в дума от български произход – **bolnav**ⁱ (*болнав*) – ‘болен’ – мн. ч. (к. 133, рум. *bolnav*). Звучната съгласна **в** всъщност стои на границата между звучните съгласни и сонорите, тъй като в миналото тя е била сонор във вид на *билабиално в* (*w*), а днес вече е лабиодентален звук. В редица румънски диалекти обаче, както личи и от приложената в началото на Атласа транскрипция, са съхранени следи от *w*.

Консонант *б*'

Отбелязани са в Атласа 2 случая, и то отново в думи от бълг. произход): **slaby**ⁱ (*слаб*) – ‘слаб’ – мн. ч. (к. 62, рум. *slab*). Както се вижда от транскрипцията в Атласа, с билабиално **б** са отбелязани поотделно две взаимноизключващи се артикулации – лабиална **y** и палатална **i**. Повече от очевидно е, че не става дума за симултантна лабио-палатална артикулация (от типа на **ü**), а за две сукцесивни артикулации. По всяка вероятност записът е некоректен, за което говорят и значенията в съседните на Брегово пунктове, където навсякъде е отбелязана палатална артикулация **slab**ⁱ – вж. пунктове 856, 859, 860, 865, 876 и 870).

И във втория случай имаме също два записа на палатализирания консонант **б**' - **štīirbi; štīirbhi** (*штърб*) – ‘щърб’ – мн. ч. (к. 69, рум. *štīirb*), което вероятно отново се дължи на техническа грешка при записа.

3. Беззвучни съгласни:

Консонант *п*'

Странен запис и на палатализирания консонант **п**' във фономорфологична позиция откриваме в Атласа, който обаче няма еквивалент в съвременния влашки диалект в гр. Брегово. Става дума за случая, отбелязан в к. 71, където мн. ч. на думата *schior* е *schior*^{hi}. В диалекта на гр. Брегово такова придихание днес няма. Подобно придихание не е отбелязано и в съседните пунктове, където мн. ч. е *škīopi* (така е и в Брегово). Думата е от тур. произход, срв. в

бълг. *къоп-ав*. По същия начин е записана и формата за 2. л. ед. ч. на думата *scuip* ‘плюя’ – *scuip^{hi}* (к. 87). В съседните пунктове е *skūipi* (вж. п. 856, 859, 860 и 865).

Консонант *м*’

Отбелязан е в два случая: **deṣtⁱ** (*дешт*’) – ‘пръст’, мн. ч. (к. 50, рум. *deget*); **gust, guṣtⁱ** (*густ, гушт*’) – ‘опитвам’, 2. л. ед. ч. (к. 82, рум. *gust*)

Консонант *к*’

ureikⁱ (*урийк*’) – ‘ухо’, мн. ч. (к. 53, рум. *ureche*); **gānunkⁱ** (*генунк*’) – ‘коляно’, мн. ч. (к. 57, рум. *genunchiu*). С една и съща фонетична форма **unkⁱ** са ‘чичо’ и ‘вуйчо’ (к. 165 и к. 166).

От приведения по-горе материал могат да бъдат направени следните важни изводи:

1. В неударена фоно-морфологична позиция *абсолютно краесловие* меките консонанти са представени предимно от сонори. С най-висока фреквентност е сонорът **р**’, което вероятно се дължи на участието му в суфикса –*ur*’ (-ур’). На второ място е **н**’, следван от **л**’ и **м**’.

Като стар сонор се държи консонантът **в**’, който обаче е слабо представен (само в една българска по произход дума).

2. В няколко заемки от български и турски език в разглежданата позиция се появяват консонантите **б**’ и **п**’. От романски произход са и малкото думи, съдържащи краесловни **т**’ и **к**’.

По отношение на отбелязването на меките краесловни съгласни в разглеждания **Atlas linguistic roman** записите не са съвсем коректни. Използва се не само знак за мекост, а съчетания с надредни знаци – предимно *i*, поставени след съгласната, а под тях вертикална чертица. Живият, съвременният бреговски изговор на същите форми обаче е безспорен коректив на румънските записи, където е извършено т. нар. „осредняване” на вариантни форми, което в крайна сметка е израз на интервенция в материала.

Едно бъдещо проучване на меките съгласни в средисловие би показало дали е налице същата картина, типична за краесловието. Тази съпоставка ще покаже пълната дистрибуция на меките съгласни

във влашкия диалект, от една страна, и позиционното им представяне (в средата и края на думата) – от друга страна.

ЛИТЕРАТУРА

Алексова 2004: Алексова, В. Румънска диалектология, С., 2004.

Aleksova 2004: Aleksova, V. Rumanska dialektologiya, S., 2004.

ГСБКЕ I 1982: Граматика на съвременния български книжовен език. т. 1. Фонетика, С., 1982.

GSBKE I 1982: Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. t.1. Fonetika, S., 1982.

Кочев 1977: Кочев, Ив. Специфични особености на консонантната корелация твърдост-мекост в българския език. –В: Posebna izdanja, knjiga XXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 6, Sarajevo, 1977, с. 149–156.

Kochev 1977: Kochev, Iv. Spetsifichni osobenosti na konsonantnata korelatsiya tvardost-mekost v balgarskiya ezik. –V: Posebna izdanja, knjiga XXXIV, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 6, Sarajevo, 1977, с. 149–156.

ОБДА 2001: Български диалектен атлас. Обобщаващ том. Фонетика и акцентология. С., 2001.

OBDA 2001: Balgarski dialekten atlas. Obobshtavasht tom. Fonetika i aktsentologiya, S., 2001.

Петрович 1958: Петрович, Е. Явления сингармонизма в исторической фонетике румынского языка – следствие славяно-румынской языковой интерференции, Romanoslavica II. Bucureşti, 1958, с. 5–37.

Petrovich 1958: Petrovich, E. Yavleniia singlarmonizma v istoricheskoy fonetike rumnskogo yazka – sledstvie slavyano-rumnskooy yazkovoy interferentsii, Romanoslavica II, Bucureşti, 1958, s. 5–37.

Аврам 1957: Avram, A. Les semi-voyelles roumaines au poin de vue phonologique // Mélanges linguistiques. Bucarest, 1957.

АЛР I: Atlasul lingvistic român. Partea I. Vol.I Cluj, 1938; Vol. II Sibiu, Leipzig, 1942.

АЛРМ I: Micul atlas lingvistic român. Partea I. Vol.I Cluj, 1938; Vol. II Sibiu. Leipzig, 1942.

Петрович, Нейеску 1958: Petrovici, E., P. Neiescu. Un fonem sau două foneme? On legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba română. // Fonetică și dialectologie. Vol. I. Bucureşti, 1958.

Росети 1964: Rosetti, Al. Istoria limbii române, t. I, II, III. Bucureşti, 1964.